

УДК: 334. D12. 82: 316. 4. D63. 3

Роль інтеграційних та дезінтеграційних процесів у сучасному світі

М.Ф. ЗАБОЛОТНА

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, E-mail: Zamashka90@mail.ru

Авторське резюме

Сучасні міжнародні відносини є поєднанням відносно автономних видів, у першу чергу політичних (дипломатичних і військових), економічних, культурних та медіа-відносин. Інтеграційні процеси є багатограним і складним явищем, тому що вони досить складно піддаються аналізу і не мають єдиної та остаточної типології.

Питання дослідження інтеграції напряму пов'язані з інтеграційними процесами в реальному світі, спрямовані на виявлення загальних тенденцій, причини, умов та основних рис цього явища. Інтеграція визначає закономірності розвитку сучасного світу, бо під її впливом відбуваються зміни глобальної структури, глобального управління і нова інтеграційна структура має забезпечити активний розвиток людства в цілому. Це основний критерій та принцип сучасного світу і відповідно до цього.

Процесу інтеграції протиставляється процес дезінтеграції. Ці процеси тісно пов'язані між собою. Навіть активний інтеграційний розвиток може зупинитись у разі домінуючих дезінтеграційних тенденцій. Роль дезінтеграції полягає не лише в запереченні інтеграції, але вона також створює імпульс для нової конфігурації на регіональному просторі.

Процеси інтеграції та дезінтеграції набувають все більшої актуальності у сучасній світовій політичній системі.

Ключові слова: інтеграція, дезінтеграція, глобалізація, політична система, політична спільнота, Європейський Союз, наднаціональні органи влади.

The role of integration and disintegration in the modern world

M.F. ZABOLOTNA

Zaporizhzhya national university, Zaporizhzhya, Ukraine, E-mail: Zamashka90@mail.ru

Abstract

Modern international relations are a combination of relatively autonomous species, especially political (military and diplomatic), economic, cultural and media relations. Integration is a multifaceted and complex phenomenon. It is quite difficult process which does not have definitive typology.

The issue of integration research directly related to the integration processes in the real world, which identifies general trends, causes, conditions and basic features of this phenomenon. Integration determines patterns of development of the modern world, because it influences on the global structure, global governance. New integration structure should ensure an active human development in general. This is the main criteria and principles of the modern world, and according to this criteria, it is also an institutional functional mechanism.

The process of integration is opposed to the process of disintegration. These processes are closely related. Role of disintegration is not only an opposition of integration but also creating momentum for a new regional configuration space.

The processes of integration and disintegration become more popular in the modern political system of the world.

Keywords: integration, disintegration, globalization, political system, political community, the European Union, supranational authority.

Постановка проблеми. Існування будь-якої країни завжди передбачає взаємодію з іншими. Незалежно від того, наскільки різноманітними можуть бути напрямки та сфери міжнародного співробітництва і незалежно від того наскільки великим є їх вплив, центральне місце все одно належить політичній сфері міжнародної співпраці. Саме від ефективності політичної співпраці значною мірою залежить вирішення проблем співпраці в інших областях. Всесвітній історичний досвід і практика ясно показують, що інтеграційні процеси є складними і займають досить багато часу. Розвиток тенденцій інтеграції завжди пов'язаний з різними дезінтеграційними процесами що виступають

її передумовою, результатом або відбуваються одночасно. Створення нового, глобалізованого світу не тільки проходить у супроводі процесу інтеграції, але також створює середовище для ізоляції, відведення у периферійну зону всіх, хто не в змозі приєднатися до мережі міжнародних зв'язків. На сучасній мапі світу майже не залишилось країн, які стоять осторонь інтеграційних процесів. Саме тому вивчення інтеграційних та дезінтеграційних (протилежних інтеграції) процесів є пріоритетним у сучасній політичній науці. Вивчення цієї проблеми є важливим, оскільки дасть можливість заздалегідь визначати дезінтегруючі фактори та протидіяти їх розвитку.

© М.Ф. Заболотна, 2015

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення питання інтеграції є досить актуальним. Воно отримало належне висвітлення у вітчизняній та іноземній літературі. Особливе значення займають роботи В. Каганського [1]. Він дає повний опис процесів дезінтеграції у порівнянні з інтеграційними процесами. Також дослідження процесу інтеграції було зроблено в роботах А.М. Лібман, В. Морозова, Х. А. Волаарда, А. Вьенера тощо [2, 3, 6, 7]. В даних працях розглядаються основні теоретичні концепції інтеграції та дається характеристика впливу інтеграційних та дезінтеграційних процесів на політичну ситуацію в країнах світу.

Метою дослідження є дослідити особливості розвитку та взаємодії процесів інтеграції і дезінтеграції та визначити їх вплив на сучасну політичну систему.

Виклад основного матеріалу. Серед найбільш очевидних проявів основних закономірностей міжнародних відносин, найбільш важливими на даному етапі є інтеграція та дезінтеграція країн, що спостерігаються сьогодні в усьому. І це незважаючи на те, що на політичній карті світу суверенних держав на порядок більше, ніж після Другої світової війни. Державам і регіонам потрібні десятиліття, щоб встановити зв'язок між собою і налагодити тісніші зв'язки.

До дослідження процесів інтеграції у політології спонукали ті події на місцевому, національному та міжнародному рівнях, які змусили звернути увагу на необхідність єдності та співпраці.

Пріоритетним напрямком формування нового світового порядку стала інтеграція. У ХХІ ст. вона поступово еволюціонувала в суперінтеграцію. Цей факт несе у собі багато нового як для національного, так і міжнародного розвитку [5]. Інтеграція не є методом усунення конкуренції, суперечки або опозиції. Багато країн вже давно пройшли первинний шлях до економічної інтеграції, хоча в багатьох регіонах ще немає навіть базових основ та передумов для цього. Серед учасників процесу постійно проходить обмін гострими політичними атаками і пропагандою, хоча вони в більшості випадків носять дипломатичний характер.

Основною тенденцією є інтеграція високого рівня взаємодії між країнами, коли учасники процесу віддають частину свого суверенітету наднаціональним органам. Інтеграція досить часто розглядається в контексті глобалізації, що в той же час призводить до взаємозалежності країн і регіонів і об'єднання держав у співтовариства, які зміцнюватимуть свої конкурентні переваги для сталого колективного розвитку в довгостроковій перспективі. Так, фактори інтеграції, що мають у своїй основі економічні, технологічні, географічні показники потерпають від тиску з боку тенденції збільшення національної та куль-

турної самобутності, повернення до коріння.

На сучасному етапі, проблеми перед державою у визначенні стратегії інтеграції лежать за межами традиційної зовнішньої політики. Нові курси повинні розглядатися в старих інституційних контекстах, де домінують старі ідеї та концепції (в основному ліберально-раціоналістичні). Тим не менш, різні концепції стають необхідними, щоб пояснити поточні перетворення.

Вчені, які вивчають інтеграційну тематику, в більшості погодилися з тим фактом, що інтеграція в даний час розглядається в якості позитивного розвитку, як «процес задля отримання пільг усіма сторонами, які беруть в ньому участь».

Тим не менш, з точки зору аналітичних експертів інтеграцію розділяють на негативну і позитивну. Негативна інтеграція йде безпосередньо з вимог неоліберальної ідеології, яка вимагає скорочення соціальних пільг і максимальної мінімізації політичного втручання у функціонування економіки. При цьому національна приналежність, що зберігається у вигляді громадянства, стає центром боротьби за права осіб, в ході яких національне громадянство стає принципом виключення. У контексті негативної інтеграції це означає, що держави, як великі політичні актори, переслідують свої корисливі вигоди, але на їхні дії можуть мати вплив на зміни інституційного «середовища існування». У разі позитивної інтеграції країни-учасниці повинні привести внутрішні механізми відповідно до форми, зазначеної в наднаціональних політичних рішеннях. Позитивна інтеграція соціально орієнтована. Позитивна інтеграція відводить ключову роль структурі, тобто передача управлінських повноважень з загальноєвропейського на національний рівень, а держави власне як незалежні політичні діячі, не розглядаються.

Може бути хибне уявлення про систему відносин та міждержавну інтеграцію як рівнозначні поняття. Цілісність передбачає певну міцність та максимально допустимий рівень стійких зв'язків у міжнародній системі. Незважаючи на те, що термін «цілісність» і «системність» семантично близькі, все ж перше визначення є вужчим, ніж друге. Можна погодитися з Барановським, що «участь деяких країн в окремій підсистемі міжнародних відносин не у всіх випадках є свідченням інтеграції. Структурність, ієрархічність, автономність елементів - все це принципово важливі параметри, які є не на стільки суттєвими при визначенні грані між інтеграцією та неінтеграцією. У цьому випадку ми можемо сказати, що інтеграція завжди система, але система не завжди є інтеграція ...» Зрозуміло, що інтеграція в системі міжнародних відносин потребує, насамперед, створення певної цілісності системного характеру. Основним компонентом цієї цілісності за-

раз, у зв'язку з характером міжнародних відносин, може бути держава [7].

Політична інтеграція - це вища форма співробітництва між державами, що базується на об'єднанні декількох політичних утворень.

Тим не менш, спірним є питання, чим насправді інтеграція - це триваючий процес або кінцевий продукт, результат процесу або процес, що приводить до певного кінцевого стану. З погляду географічного масштабу інтеграційних процесів розрізняють глобальний, регіональний та субрегіональний рівні інтеграції. Є також різні етапи інтеграції: від зв'язків взаємозалежності в плюралістичній міжнародній системі, або бажання стати частиною в системі цивілізованих держав, щоб сформувати єдину політичну та економічну спільноту. Тим не менш, єдина політична спільнота є найбільш ідеальним типом інтеграції і не існує як явище в практиці сучасних міжнародних відносин. Суть процесу інтеграції, його основна тенденція - вийти за рамки простої координації політики держав (і в економічному плані, і в політичній сфері) і поступово передати суверенітет новим громадським структурам. Для вчених, які брали участь у розробці концептуальної основи процесу інтеграції, питання про те, що є інтеграція - процес або результат - залишається одним з головних [7].

Питання дослідження проблем інтеграції пов'язано з визначенням реальних інтеграційних процесів та спрямоване на виявлення загальних тенденцій, що стосуються причин, умов та основних рис цього явища. Говорячи про визначення інтеграції, виникає ряд питань, відповіді на які часто здаються неоднозначними, бо в економічній і політичній теорії науки існують власні підходи до визначення цього поняття. Перш ніж аналізувати динаміку інтеграції необхідно визначити концептуальне сприйняття поняття інтеграційних процесів та інтеграції. Таким чином, визначення поняття часто або економічна, або політична упередженість. За останні 50 років поняття «інтеграція» стало невід'ємною частиною політичного та економічного життя в більшості країн. Термін «інтеграція» в широкому сенсі відповідає виникненню нової структури з окремих частин. Цілісність інтеграції може бути порушена фрагментацією і появою субрегіональних організацій. Варіанти подальшого розвитку можуть проявитися у таких формах: загострення націоналізму, зменшуючи розмір об'єднання за рахунок виходу її учасників (локальна дезінтеграція) і зменшення масштабів інтеграційного простору [6].

Процесу інтеграції протиставляють зворотний процес - дезінтеграцію. Після закінчення холодної війни периферійні тенденції в деяких країнах з більшим ступенем соціально-економічної та культурної роздробленості були посилені.

Основні прояви дезінтеграції:

- збільшення показників диференціації держав;
- нефункціонування регіональних асоціацій,
- переорієнтація регіональних економічних центрів на країни, які не є учасниками інтеграційних об'єднань;
- конфлікт інтересів національних і наднаціональних;
- роздрібненість економічного простору в інтеграційній групі;
- вихід або призупинення членства учасників в існуючих об'єднаннях [1].

Таким чином, представляється доцільним доповнити для більш глибокого аналізу типологію дезінтеграції на основі критеріїв масштабу та причин. Локальна дезінтеграція здійснюється за типом відокремлення, коли від інтеграційного об'єднання відділяється дрібніша група, але в основному об'єднання продовжує працювати (наприклад, вихід Грузії в 2009 році з СНД). Розпад великого масштабу супроводжується повним крахом великих систем (СРСР РЕВ), де простір інтеграції перестав існувати.

Сучасній політичній системі притаманна одночасність розвитку інтеграційних та дезінтеграційних процесів. Яскравим підтвердженням даного факту є ситуація, що склалася після Першої світової війни. Вона характеризувалася активним самовизначенням країн, що склало основу процесу дезінтеграції. В той же час набирала оберти інтеграція шляхом створення Ліги Націй та інших міжнародних організацій. Також завершення холодної війни ознаменувалось глобалізацією та економічною, соціальною та культурною інтеграцією світу, у той же час, коли в якості періоду дезінтеграції визначається момент після розпаду СРСР і поділу Югославії. Ще раніше тенденція до «суверенізації» виникла і продовжує відбуватися в таких країнах, як Туреччина і Ірак (курдська проблема), Франція (проблема Корсики), Сполучене Королівство (невирішена проблема Північної Ірландії), Іспанія (проблеми сепаратизму басків). Дійсно, дезінтеграція не є унікальним явищем для колишнього Радянського Союзу, Чехословаччини та Югославії. Криза політичної влади на національному рівні відкрила шлях раніше прихованій боротьбі за владу на місцевому рівні, і цей процес може тривати нескінченно в багатонаціональній державі. Таким чином, з утворенням макрорегіонів помітна також тенденція до формування локальних одиниць або мікрорегіонів, як продуктів розпаду існуючої структури.

З іншого боку, досягнення в сфері інформаційних і комунікаційних технологій в той же час з'єднує різних людей і різні культури. Таким чином, стає можливим одночасно спостерігати безліч прикладів як інтеграції, так

і дезінтеграції. Криза безпеки вимагає створення регіональної організаційної основи для вирішення конфліктів, що є першим кроком на шляху формування регіону. Прикладами є Шрі-Ланка в Південній Азії, в Європі - Югославія, Афганістан, Сомалі та Ефіопія в Східній Африці, Камбоджа в Південно-Східній Азії, Ліван на Близькому Сході і Нагірний Карабах та Придністров'я в СНД. Адже якщо навіть немає ніякої примітивної регіональної структури, процес дезінтеграції може продовжуватись до того моменту, поки міжнародні організації не вживуть відповідних заходів, а вони у цьому відношенні можуть бути менш ефективними, ніж у регіональних структурах [5].

Глобальна криза, з одного боку, сприяє дезінтеграції, але з іншого – зміцнює активну співпрацю стосовно спільних антикризових заходів за ініціативою країн-гегемонів. Це підтверджує досвід МЕРКОСУР, Європейського Союзу, Євразійського економічного співтовариства.

Ще одна складність на шляху інтеграції – постійне збільшення макронеоднорідності міжнародної системи. У класичний період постфестфальського світу, в усіх акторів був один набір культурних цінностей та верховенство права, в якому займають особливе місце теоретичні реалістичного напрямку, наприклад Арон і Моргантау. На цьому етапі розвитку значно збільшилась власне кількість міжнародних суб'єктів, суттєво збільшилось і культурне розмаїття. Кандидати на «новий світовий порядок» активно використовують культурні аргументи, щоб кинути геополітичний виклик найбільшим державам світу [4, с. 237]. Тим не менше, у даний час, незважаючи на заявлений Френсісом Фукуямою «кінець історії», перемога ліберальних цінностей неочевидна. Але повернутися в світ абсолютного суверенітету неможливо. Результатом цього стала культурна реорганізація світової системи.

Економічна та політична інтеграція є невід'ємною частиною політики більшості розвинених країн. Найяскравішим прикладом цього є більше половини століття конвергенції європейських країн в рамках Європейського Союзу. Європейський союз, зокрема, є прикладом зіткнення процесів інтеграції і дезінтеграції.

Різниця між ЄС та державами, що його утворюють, стає очевидною особливо в політичних питаннях. Звертаючи увагу на розвиток організації з моменту її створення, можна зауважити, що ЄС регулярно розширює свої повноваження щодо держав-членів і, використовуючи свої можливості в цьому векторі, переконує країни, щоб поділилися своїми суверенними правами. Іншими словами, між ЄС та його державами-членами яскраво простежується конкуренція передачі повноважень. У певному сенсі, держави, що змушені передати свої

повноваження ЄС або використовувати їх разом з союзом, мають серйозні втрати і збитки. Розвиток ЄС відбувається через суворий контроль балансу владних повноважень, що існує між союзом і державами-членами.

Процес інтеграції завершив реалізацію економічного рівня і валютного союзу та знаходиться на межі переходу до політичного рівня. Таким чином, в даному контексті найбільшою перешкодою для ЄС є турбота держав-членів про власні суверенні права. Що стосується передачі політичних повноважень, держави не налаштовані так упевнено, як в економічних питаннях.

Звичайно, не можна сказати, що ЄС прагне до повної дезінтеграції держав-членів, але процес інтеграції припускає ослаблення державної влади і переходу політичного процесу на інші рівні [3, с. 156].

Динаміка інтеграції та дезінтеграції в природі міжнародної політики працює в рамках ЄС і впливає на нього. Тенденції дезінтеграції можуть також обумовлювати продовження процесу інтеграції в різних вимірах і формах.

Вивчення інтеграції та дезінтеграції в сучасних умовах необхідно також для розуміння послідовності розвитку Європейського Союзу від одного етапу до іншого, а також для розуміння причини розпаду таких інтеграційних структур, як Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) [2, с. 15].

У традиції мислення європоцентризму політична реінтеграція є найбільш важливим критерієм прогресу і модернізації. Таким чином, можна припустити, що буде багато плутанини і багато змін у найближчі десятиліття. Тому одна зі сфер теорії глобалізації оголошує «кінець глобалізації», а інша - вводить поняття глокалізація. Таким чином, аналізуючи процес інтеграції не можна обійтися без теорій світових систем, які намагаються пояснити механізми та закономірності виникнення порядку, обґрунтувати причини порушення і перехід від одного порядку до іншого.

«Стирання кордонів» проходить наростаючими темпами і призводить до того, що багато з проблем, які останнім часом були внутрішньополітичними та внутрішньоекономічними, стають міжнародними і все менше залишається галузей, де уряд країни може приймати внутрішньодержавні рішення і тим самим не впливати в тій чи в іншій мірі на внутрішню або зовнішню політику інших країн.

В умовах інтеграційного розвитку, коли глобалізація та міжнародна інтеграція відкривають національні кордони та вимагають повної адаптації від країн до нових умов існування у відкритому світі і використовуючи при цьому владні переваги наднаціональних утворень, важливою функцією держави є спроба зберегти свою ідентичність, власні інтереси та забезпечити належне місце в міжнародних від-

носінах. Виникнення і розвиток відцентрових тенденцій в інтеграційному об'єднанні також можуть бути викликані негативними наслідками багаторівневою і різношвидкісною інтеграцією в торговій, інформаційній, валютній та інших галузях співробітництва. Процеси інтеграції та дезінтеграції тісно пов'язані. Інтеграція може повністю зупинитися, навіть з огляду на те, що вона мала прогресивний характер, у разі якщо процес дезінтеграції стане домінуючим [7].

Насправді, протиріччя між інтеграцією та дезінтеграцією - явище не нове. На протязі всієї історії міжнародної політики розвивалась і змінювалась у рамках взаємодії цих двох протилежних тенденцій. Наприклад, розпад багатонаціональних імперій і поява нової інтеграції як націй-держав змінили характер міжнародної політики. В результаті ці зміни здійсню-

ються за допомогою активізації процесів інтеграції-дезінтеграції.

Таким чином, розвиток системи інтеграції відбувається на основі спільних інтересів країн у різних сферах міжнародних відносин, з одного боку, і з іншого - щоб подолати протиріччя, що виникають у процесі конфлікту інтересів і цілей тих чи інших держав або груп. Роль дезінтеграції полягає не лише у запереченні інтеграційних процесів, але також у створенні імпульсу для нової конфігурації на регіональному просторі. Досвід показує, що більшість причин деградації можна подолати завдяки політичній волі і спільним зусиллям провідних країн. Розгляд процесів, які відбуваються в цій сфері під впливом різних складових, дають можливість своєчасно встановити і послабити дезінтеграційні фактори в умовах нестабільного стану політичного розвитку суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Каганский В. Дезинтеграция государства и стратегия негосударственных структур: пространственный аспект [Электронный ресурс] / В. Каганский // М., 2012. – Режим доступа: http://www.libertarium.ru/l_libsb1-3. – Название с экрана.
2. Либман А.М. Модели экономической дезинтеграции [Текст] / А. М. Либман // Интеграция и дезинтеграция. Евразийская экономическая интеграция. – 2010. – № 2 (11). – С. 4–18.
3. Морозов В. Осмысление интеграции в Европе [Текст] / В. Морозов // Международные процессы. – 2005. – № 3(9). – С. 154–158.
4. Morgenthau H. Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace [Text] / H. Morgenthau // – NY : Knopf. – 1985. – P. 233–240.
5. Rosecrance R. A New Concert of Powers [Text] / R. A. Rosecrance // Foreign Affairs. – 1992. – vol. 71, No. 2. – P. 64–82.
6. Vollaard H.A. Theory of European disintegration. [Electronic resource] / H.A. Vollaard // Riga, 2008. – Regime to access: <http://www.jhubc.it/ecpr-riga/virtualpaperroom/017.pdf>
7. Wiener A. European Integration Theory [Text] / A. Wiener // Oxford, NY : Oxford University Press, 2004.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2015

REFERENCES:

1. *Kaganskiy V. Desintegratsia gosudarstva i strategiya negosudarstvennykh struktur: prostranstvennyi aspekt* (The disintegration of the state and non-state actors strategy: a spatial aspect). 2012. – Regime to access: http://www.libertarium.ru/l_libsb1-3.
2. *Libman A.M. Modeli ekonomicheskoi desintegratsii* (Models of economic disintegration). *Sntegratsia I desintegratsia*, 2010. – № 2 (11). – С. 4–18.
3. *Morozov V. Osmyslenie integratsii v Evrope* (Comprehension of integration in Europe) *Mezhdunarodnye protsessy* – 2005. – № 3(9). – С. 154–158.
4. Morgenthau H. Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace [Text] / H. Morgenthau // – NY : Knopf. – 1985. – P. 233–240.
5. Rosecrance R. A New Concert of Powers [Text] / R. A. Rosecrance // Foreign Affairs. – 1992. – vol. 71, No. 2. – P. 64–82.
6. Vollaard H.A. Theory of European disintegration. [Electronic resource] / H.A. Vollaard // Riga, 2008. – Regime to access: <http://www.jhubc.it/ecpr-riga/virtualpaperroom/017.pdf>
7. Wiener A. European Integration Theory [Text] / A. Wiener // Oxford, NY : Oxford University Press, 2004.

Заболотна Марія Федорівна – аспірант
Запорізький національний університет
Адреса: 69000, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66
E-mail: Zamashka90@mail.ru

Zabolotna Maria Fedorivna – postgraduate
Zaporizhzhya national university
Address: 66, Zhukovs'kogo Str., Zaporizhzhya, 69000
E-mail: Zamashka90@mail.ru